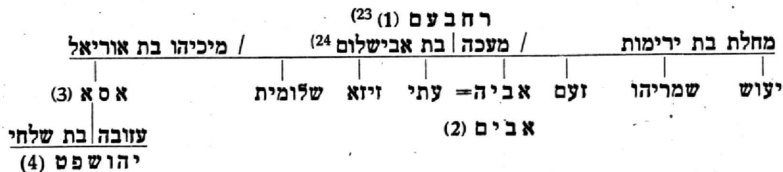

משנשארה מיכיהו בת אוריאל, בלא בן שמלך נשתרבב כנראה שמה בטעות כשם אמו של אביה (=אבים) ב'ט' דבריהימים ב'22), וזאת לזכור, כי הנקל היה מאסא להסיר מגבירה אשה זרה, שהיתה סו"ס גם צרתה של אמו, מלהסיר מגבירה את אמו הוא עצמו או אפילו את סבתו. לפיכך נראה לו למחבר כי יש להשלים את שלשלת היחוש של בית-דוד בפרק הזמן הנדון כדלהלן:

(22) דבה"ב י"ג, ב'.

(23) במספרים סידוריים סומנו שמות המלכים לפי סדר מלכותם.

(24) שימשה גבירה בימי אבים ובתחילת מלכותו של אסא; ור' הערה 19 לעיל. אם אמנם

היה אסא בנה של מיכיהו בת אוריאל מן גבעה, יתכן כי אחר רדת מעכה מחיית גבירה, הועלתה לעמדה זו אמו של אסא, ואפשרות זו יכולה היתה לשמש מזרז ומעורר להורדת מעכה מגדולתה.

זוטות והערות

אם-ג'וני

(ישוב בן האלף השלישי לפסה"ג)

סקירה כללית

אם-ג'וני זו, שבה חיתה בראשיתה דגניה א', נמצאת על שפתו המזרחית התלולה של הירדן במרחק של סחצית הק"מ דרומית-מערבית מדגניה ב'. בריחוק כמה עשרות מטרים מזרחה מאם-ג'וני, נמצאות עכשיו אבני כולה וגיר רבות, שרידי בניינים קדומים, ושפע של חרסים מכסה את כל השטח כולו.

המקום נמצא בעמק הירדן (הע'ור), והוא חלק משטחו הכללי המתרום מעל פני אפיק הירדן (הזור), כדו 5—6 מ'. כמעט שאין בו סימנים של תל; כנראה סחמת עיבודה הוצוף של חקרקע, והחרישה בלתי-הפוסקת במשך אלפי שנים בכל העמק ככלל ובמקום הזה בפרט. המקום מסומן כמפת PEF, משנת 1878, גליון VI.

המקום צופה אל מזל הרי עולם ופוריה וואדי פניאם שביניהם. סמוכה לו מעברת אם-ג'וני (מח'רת אם-ג'וני), שבה עוכרת הדרך אל הוואדי הנזיל. כן נשקף המקום מזרחה, אל הרי הנלעד והגולן, והמשך הדרך הנזיל סוליד אל בקעת הירמוך.

התילים הסמוכים במזרח נמצאים כמוצא נחל ירמוך ולאורך הנחל הנזיל. מן התילים הסמוכים אליו בעבר הירדן מערבה חשובים ביותר ח'רב-כרך (כית-ירח) כ 1.5—1 ק"מ צפונה-מערבה, כמוצא הירדן מן הכנרת, ותל אל-עברית כסחצית הק"מ דרומה-מערבה כמוצאו של ואדי פניאם.

בעזרת החיה חיים ולוי בן-אמיתו מדגניה ב', ערך הכותב סקירה במקום, לפני שהוורמו המים לתוך הכריכות לגידול הדגים הנמצאות שם.

ה ח ר ס י ם

אשר שימשו כסקירה זו נאספו כולם מעל-פני השטח. כולם מחומר גם, אך מנופה יותר מזה של ראשית תקופת הברונזה הקדומה (מתחילת האלף השלישי לפסה"ג), ואף מזה של תקופת הברזל הקדומה (תקופת ישראל), מן המאה ה-יג לפסה"ג, היינו בלי גרגירים נסים כמו בתקופות הנ"ל. צבעיהם של החרסים אפרפר-ירקרק, ירקרק וצהבהב-ירקרק. הכלים עצמם פריכים, שלא כדרך בלי התקופות הנוכרות לעיל. בכלים לא ניכרו סימני מריקה או קישוטי צבעים. ידית-הסדף (Ledge-handle) — הצורה השלטת¹). יש ידיות-סדף שבהן ניכרים עקבות של טביעות אצבע. הידית השכיחה ביותר היא ידית-הסדף המקופלת. הבסיסים שמוחים לגמרי. יש שפות מופשלות כגביע; יש שפות-קערות הנשויות פנימה, ויש הנשויות החוצה. בין עשרות ידיות-סדף נמצא גם שבר בלי בעל אוזן. הקישוט השליש — רצועה בולטת מתחת לשפת הכלי, עשוי כחיקוי לחבל. כן מצויים גם חריצים מלובסנים על הכתף, מתחת לשפה, וסירוק דק מקביל (לא גלי).

בין מאות החרסים נמצא חרס אחד מרוק, אדום ושחור כמקצת, הדומה לתוצרת הידועה כשם בלי ח'רבת-כרך²).

כמו-כן נמצאו במקום חרסים כיונטיים מצולעים וידיות מאותה תקופה, ופי-נר שהוא כנראה בן התקופה הערבית הקדומה, וידית המקושטת קישוט אפייני לאותה תקופה (הערבית הקדומה). החרסים שנאספו שייכים ברובם לדוגמאות של כלי-החרס מתקופת הסעבר מתקופת הברונזה הקדומה לתקופת הברונזה התיכונה, מסוף האלף השלישי לפסה"ג עד תחילת האלף השני לפסה"ג, לפי הגדרת המויואון הארצישראלי, או לפי ניסוח אולברייט³ לתקופת הברונזה התיכונה I (2100—1900 לפסה"ג):

הטין אפייני מאוד, בהיותו אפרפר או צהבהב אפרפר או אפור עם גון ירקרק; לרוב יש בו גרגירים דקים באופן יחסי. החומר מיובש באמיות רבה. כל הכלים — מלאכת יד...⁴

כלים כאלה נמצאו במגידו, ורתו, תל אל-עג'ול, תל בית-מרסם. בתילים השכנים. בעבר הירדן המערבי, כח'רבת-כרך ובתל אל-עבדיה — לא נמצאו כלים מן הטיפוס של אום-ג'וני. טיפוסים אלה של כלי-החרס באם-ג'וני מעידים על תקופה מיוחדת השונה מזו שלפניה (תקופת הברונזה הקדומה) ולאחריה (תקופת הברונזה התיכונה) בכל הארץ, ובמיוחד בתילים הסמוכים (כח'רבת-כרך ובתל אל-עבדיה).

אבני הבניין וכלי הבזלת

לפי עדויותיהם של רבים מתבני דגניה ב', ובעיקר לפי עדותו המהימנת של הח' תיים, היו אבנים בלתי מסותתות ערוכות בקירות הסוגרים שפתי מלבנים על-פני כל אותה הנכשושית. 3 מלבנים נמדדו בידי כותב המורים האלה. שפתיים היו: 8×3.5 או 4×9 מ'; מהם בכיוון מורה-מערבי, מהם בכיוון דרום-צפוני. אבני הקירות (גיר ובולת) היו ערוכות לסירוגין והרווחים שביניהן מולאו כאבנים קטנות יותר. אצל קיר האורך של כל חדר וחדר כזה, היתה קבועה אבן כולת שגדלה היה 80×80 או 100×70 מ"מ ועבייה 50—45 מ"מ. כל האבן כולה לא היתה מעובדת, רק צידה

(1) W. F. Albright, *The Excavation of Tel Beit Mirsim, The Pottery of the First Three Campaigns*, AASOR XII, 1930-31.

(2) ר' ב. מייזלר, קבר מתקופת הברונזה הקדומה שנתגלה בכנרת, ידיעות י', ע' 1 ואילך.

(3) W. F. Albright, *The Excavation of Tell Beit Mirsim, The Bronze Age Pottery of the Fourth Campaign*, 1933, pp. 9; 63

(4) ר' כנ"ל, שם.

האתר, הרכב יותר, היה מקוער, והליטוש העיד על מלאכות המחנה, השחיקה או הכתישה שנעשו בה באמצעות משחקים או עליונים⁵.

באמצעו של אחד החדרים נמצאה טבלת ניר סלגלה, 100×80 ס"מ. כאחדים מן החדרים נמצאו אבני פתות של ניר, שבהן סבכו צירי הדלתות. בין כל חדר וחדר כזה מצויים רווחים של 2-3 מ'. שטחים פנויים אלה שימשו כפי הנראה חצרות או רחובות. כספור — נמצאו מכתשי כולת, שגדליהם שונים: 20×20 ס"מ, ועומק נוסחם 15 ס"מ; וכן 80×80 ס"מ. נמצא גם רכב של ריחיים מתקופת הרומאית-הביזנטית.

אין ספק כי שרידי קירות אלה הנם יסודות בניינים קדומים, השייכים לפי עדות החרסים לתקופת הברונזה הקדומה.

הטיפוס הקדום (של דירת האדם) כהרים — פרימיטיבי; חדריו צרים. ואולם בישובי העמקים ידעו האנשים טעמה של דירה נאה. בנזר וזכריותו נתגלו חורבות הישובים מתקופת הברונזה הקדומה. הבתים נבנו צפופים מאוד. כרגיל מכיל הבית חדר גדול שארכו 6-7 מ' ורחבו 3-4 מ'. על-יד הבית חצר ועירה שדרכה יוצאים לרחוב⁶.

מסקנות לעניין ישובה של א-ג'וני

חקירת החרסים בח'רבת-כרך מראה כי ישובה נפסק במחציתו השנייה של האלף השלישי לפסה"ג, היינו באותו פרק זמן בקירוב שבו הוקם הישוב בא-ג'וני. ח'רבת-כרך עמדה כשסמונה עד התקופה ההלניסטית-רומאית. או חודש ישובה (שנקרא בשם פילוסריה, הנוכרת לראשונה בכתבי פוליביוס), ובנראה נתקיים גם לאחר חורבן בית שני כשם בית ירח או אריה. מאידך ניסא בתל אל-עבדיה, (שסריסלו⁷) רוצה לזהותה עם בית-שמש כנגבול נפתלי ויששכר⁸) וגרסמנג⁹) עם ינועם הנוכרת כמצבת סתי האי כבית-שאן¹⁰), התחיל הישוב כמחצית האלף השני לפסה"ג (בתקופת הברזל הקדומה), היינו כימי הכיבוש הישראלי, לאחר חורבן ישובה של אום-ג'וני.

בכל החפירות שנערכו בחילים שונים בארץ, שבהם נמצאו דוגמאות של כלים מן הטיפוס שעמו נמנים גם כלי א-ג'וני: כבית-שאן¹¹), יריחו¹²), מגידו¹³), תל בית-טרסם¹⁴), תל אל-עג'ול¹⁵) ועוד, סעידים כלים אלה על עממים חדשים שחדרו לארץ בדרכים שונות, בסוף האלף השלישי לפסה"ג, התריבו את הערים הישנות ואת תרבותן, ובמקומן הקימו ישובים חדשים שתרבות מיוחדת וצורות חיים מיוחדות להם. בחפירות חילים שלא נעונו אנו מוצאים שכבת אפר, המכסה את עיי המפולת של הישוב הישן, ומבדילה בינו ובין החדש; ושכבת אפר זו סעידה על כך שהישוב הישן נרדן באש וכרם¹⁶).

(5) ר' ב. מייזלר, תולדות ארץ-ישראל, הרצ"ה, ע' 71.

(6) ר' C. Watzinger, *Denkmaeler Palaestinas I*, Ss. 56-7.

(7) ר' A. Saarisalo, *The Boundary between Issachar and Naphtali*, Helsinki, 1927.

(8) יהו' י"ט, ל"ח; שופ' א', ל"ג.

(9) ר' J. Garstang, *Joshua—Judges*, London, 1931, p. 73.

(10) ר' A. Rowe, *The Topography and History of Beth-Shean*, Philadelphia, 1930.

(11) ר' G. M. Fitzgerald, *The Earliest Pottery of Beth-Shean*, MJ 1935.

(12) ר' G. M. Fitzgerald, *Jericho, City and Necropolis, Pottery of the Early Bronze*

Age, LAAA 1936, pp. 91-100.

(13) ר' R. Engberg—G. M. Shipton, *Notes on the Chalcolithic and EB-Age*

Pottery of Meggido, 1939.

(14) ר' הערות 3-4.

(15) ר' W. M. F. Petrie, *Ancient Gaza*, I, II.

(16) ר' ב. מייזלר, תולדות המחקר הארכיאולוגי בארץ ישראל, ע' 137.

החשיבות האסטרטגית

כסכיבת אם-ג'וני, נמצאות מעברות רכות על הירדן, אך ממצאת (מעברת) אום-ג'וני נודעת לה חשיבות ראשונה כמעלה. היא נודעת כאחת המעברות החשובות מן המזרח למערב, ושימשה את התחבורה בין כבל למצרים. אם-ג'וני עצמה חולשת על המעברה הנזל, וכיורה היה מפתח התחבורה בימי קדם כדרך זו, צרב (קרי: דרב) אל-תורנה, היינו דרך התורנים¹⁷. עד היום עוברות בדרך זו שירותים נמלים, המעבירות דגנים מאסם התבואה הנודע שכחוורן, לארץ-ישראל, אל עכו, ואל הארצות שמעבר לים.

דרך זו ראשיתה היא בעצם דמשק, והיא עוברת ברמת התווך, ויורדת אל בקעת הירדן, דרך פיק, אצל צמת, תוצה את מעברת אם-ג'וני, עולה בוואדי פיג'אם, עוקפת את הר תבור מצפוני-על-יד ת'אן ח'אר (בתקופה הצלבנית היתה כאן הנייה חשובה לתנועה), עוברת בבקעת כית-נשופה (סהל כסוף), ויוצאת אל נמילה של עכו. נמל קדום זה היה מחבר את המזרח עם המערב, את כבל עם איי הים ועם מצרים—בדרך הים. דרך זו קדומה מאוד; בה עברו השירותים המסחריות מכלל למצרים בימי שלום וכימות מלחמה ששימשה מעבר גם לגייסות צבא, כנוכר לעיל.

בתקופת התלמוד

התקופה הרומאית-הביזנטית, אחר תורכן הכית, מיוצגת אף היא כמקום. רכב של ריחיים ושברי חרם האופייניים שייכים לאותה תקופה.

יש להניח כי מקום זה היה מיושב יהודים. כידוע, היה מיושב כל עבר הירדן המזרחי ושובים צפופים, ובהם כמובן גם קהילות יהודים. לפי המקורות התלמודיים¹⁸, היו תלשי הגליל ועבר הירדן המזרחי היהודיים, מוכן ר' יהודה הנשיא ואילך ועד זמנם של קיסרי ביצנץ הנוצריים, לרוב חיים שקטים. שרידים של בתי-כנסת בחמת-גדר, בח'רבת-כנף, בקנת, בלזה, בגרש ועוד מעידים על תנאי חייהן המשופרים של קהילות אלה, ועל רמת תרבותן הגבוהה.

הלכה אחת¹⁹ דנה בתשע עיירות: שחייבות במעשרות בתחום סוסיתא, וכיניהן גם כפר צמת הרחוקה מאם-ג'וני כשני ק"ס. לא ייתכן, כי גם כוו האחרונה לא היה ישוב יהודי. בלי ספק יש לזהותה עם כפר גון או אגין²⁰ הנזכרות בתלמוד.

ככפר אגין חי ר' תנחום, שעליו מסופר: ר' יוסי בריה דר' תנחום דכפר אגין עובדא הוה באסיה; אתא כעי מיפרוש מן הגא ועד תנוכה. המתואר הוא מטרונה, אמרה ליה: כדון מפרשין? איתחמי ליה אבוי: וגם קבורה לא היתה לו. ולא שמע לא דרין ולא דרין ואזל בימא²¹.

וכן נזכר אותו ר' תנחום (כפי הנראה) גם בהלכה אחרת²².

נחמיה צימבליסט

17) ר' A. Saaritalo, op. cit.

18) ש. קליין, עבר הירדן היהודי מוזמן בית-שני עד המאה האחרונה של ימי הביניים, וינה,

תרפ"ה, ע' 47.

19) תוספי אהל' י"ה, ד'.

20) ר' ספר הישוב, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תרצ"ט בערך: כפר גון.

21) ירוש' שבת פ"ב, ה', ע"ב; השוהו ב"ר פ"ו.

22) ירוש' ב"ב פ"ה, ט"ו, ע"א.